Krunoslav Draganović

Bosna u očima apostolskog vizitatora Petra Masarechija god. 1624.

Bosna u očima apostolskog vizitatora

Petra Masarechija g. 1624.

1. Godine 1622. osnovao je papa Grgur XVI. posebnu kongregaciju za rad u misijskim i ugroženim krajevima pod imenom De Propaganda Fide (Zbor za Raširenje Vjere). Osnutak Propagande ili, kako je stari bosanski spisi zovu, Vjeroplodnice, bio je za razvoj katolicizma u Bosni vrlo značajan događaj. Uveden je sa strane Rimske kurije stalan dodir, nadzor i pomaganje katolika u turskom carstvu i posebno u Bosni, gdje je živjela uz Albaniju glavna skupina sultanovih podanika »latinske vjere«. Spašeno je i sačuvano mnogo toga, što bi inače vjerojatno posve ili djelomično propalo. Ali i s druge strane, čisto naučne, igrala je Propaganda kod nas važnu ulogu. Njezinom zaslugom i u njezinu arhivu sačuvana je masa dragocjenih dokumenata iz Bosne i Hercegovine. XVII. i kasnija stoljeća brojem i preciznošću dokumenata daleko nadmašuju neka ranija stoljeća, osobito XVI. — Ovom zgodom iznijet ćemo na vidjelo jedan važan i opsežan spis iz Propagandina arhiva. To je izvješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o stanju katoličanstva u četiri kraljevstva (Bugarskoj, Srbiji, Slavoniji i Bosni) g. 1623. i 1624. Obradit ćemo zapravo onaj njegov dio, koji nam je najmiliji, jer je najbolniji. Majka najviše ljubi ono svoje dijete, koje je u buri života najviše pretrpjelo i koje još i sad na sebi nosi žive rane. Pa tako i Majka Hrvatska. I zato će sirotica Bosna biti predmetom ovog kratkog prikaza.

Vjeroplodnica je vrlo brzo uočila teško stanje katolika u našim krajevima, osobito u Bosni. Narod je stenjao pod teškim jarmom. Nesnosni porezi i jako skučena vjerska sloboda pritiskali su dušu naroda. Zub vremena i nasilje obarali su jednu crkvu za drugom. Samostani su se privremeno pa i definitivno zatvarali, a malo se novog podizalo. U nekim krajevima izbijali su od vremena na vrijeme i otvoreni progoni. Ovdje-ondje manjkalo je i svećenika. Apostazija katolika na pravoslavlje i islam nije bila rijetka pojava. I zato Rim hoće da točno sazna prilike kod nas. Zato on traži i dobiva g. 1623. izvještaj od provincijala Bosne Srebreničke fra Marijana Pavlovića, rodom iz rudarske varoši Olova. Još iste godine šalje on amo posebnog svog izaslanika albanskog svećenika Masarechija, u svojstvu apostol-

skog vizitatora. Ovaj na dugom putovanju od preko godine dana obiđe preko 100 mjesta od Plovdiva i Trnova u Bugarskoj do Požege i Olova u hrvatskim stranama. Plod toga bio je opsežan izvještaj, koji zajedno s odgovorima na 56 pitanja rimske Instrukcije, obuhvaća 45 sitno ispisanih stranica. U pogledu Bosne ovaj i Pavlovićev izvještaj vrlo se lijepo popunjuju. Oba prikazuju isto doba i istu zemlju samo na posve drugi način. Pavlović to čini suho, statistički, donoseći čitavu hrpu imena i brojeva. Masarechi piše sočno, živo, često puta u pjesničkom zanosu. Slabo ulazi u pojedinosti. Ali zato crtą karakter zemlje i naroda, ustavlja se kod općih pojava, daje o njima svoj sud i analizu. Pavlović je pouzdaniji, manje subjektivan, ali zato bezličan, bez većih ideja, bez sinteze. Masarechi naprotiv uza svu oštrinu pogleda i pronicavost lakše može da zabludi; ali zato će nas on lagano i neopazice upoznati sa ritmom života u Bosni i s krupnim događajima, o kojima nam ukočeni, službeni statističari ne znaju ništa kazati. Pavlović nadalje gleda Bosnu očima domaćeg sina. Zato je na mnoge stvari obikao i one ne pobuđuju kod njega nikakva posebnog interesa. Masarechi je gleda u drugoj perspektivi. On je Bosni samo gost i susjed, i to pronicavi, lukavi Arnaut, kojemu se mnoge stvari ne daju sakriti. Njemu nije — kao pokojem vizitatoru Talijanu — Bosna neki nepoznati egzotični svijet. On se već bezbroj puta u životu susreo s bosanskom poviješću, bosanskim pašama, fratrima i trgovcima, bosanskom tvrdoglavošću i ingenioznošću. I zato je njegov izvještaj o Bosni nešto posve osebujno, nešto različito i od izvješća franjevaca-domorodaca i vizitatora-stranaca s europskog Zapada.

2. Valja nam se najprije upoznati s ličnosti našeg vizitatora. Petar Masarechi bio je rodom iz Prizrena. Osjećao se Albancem. Njegova žarka ljubav prema vlastitom narodu izbija s mnoge stranice ovog izvješća. Papinski nalog, da pritegne kolane i krene na vizitaciju, zatekao ga je u Sofiji kao kapelana ondašnje dubrovačke trgovačke kolonije. Prije toga obnašao je čast vikara (zamjenika) prizrenskog biskupa Dalmatinca Petra Katića. Za vizitatora bio je Masarechi kao stvoren: uz albanski i hrvatski odnosno bugarski, lijepo je govorio turski, talijanski i latinski; izvrsno je poznavao turske krajeve i običaje na Balkanu; bio je inteligentan i bogat iskustvom, samostalan u sudu i vješt u općenju s Turcima. Nije mu manjkala ni prilična doza lukavosti, bez koje pod Turčinom raja nije mogla obastati. Kad je kao biskup umro u Skoplju, napisat će mu nekrolog župnik Novog Brda Ivan Kokinić, upravo radi njegovog spretnog laviranja prema muslimanskim gospodarima zemlje: »Niti je bilo, niti će više biti u ovom kraju takvog biskupa«. — Svojim izvješćem o vizitaciji Masarechi se Sv. Stolici veoma dobro predstavio. Njegove prijedloge, pa i one teže izvedive kao

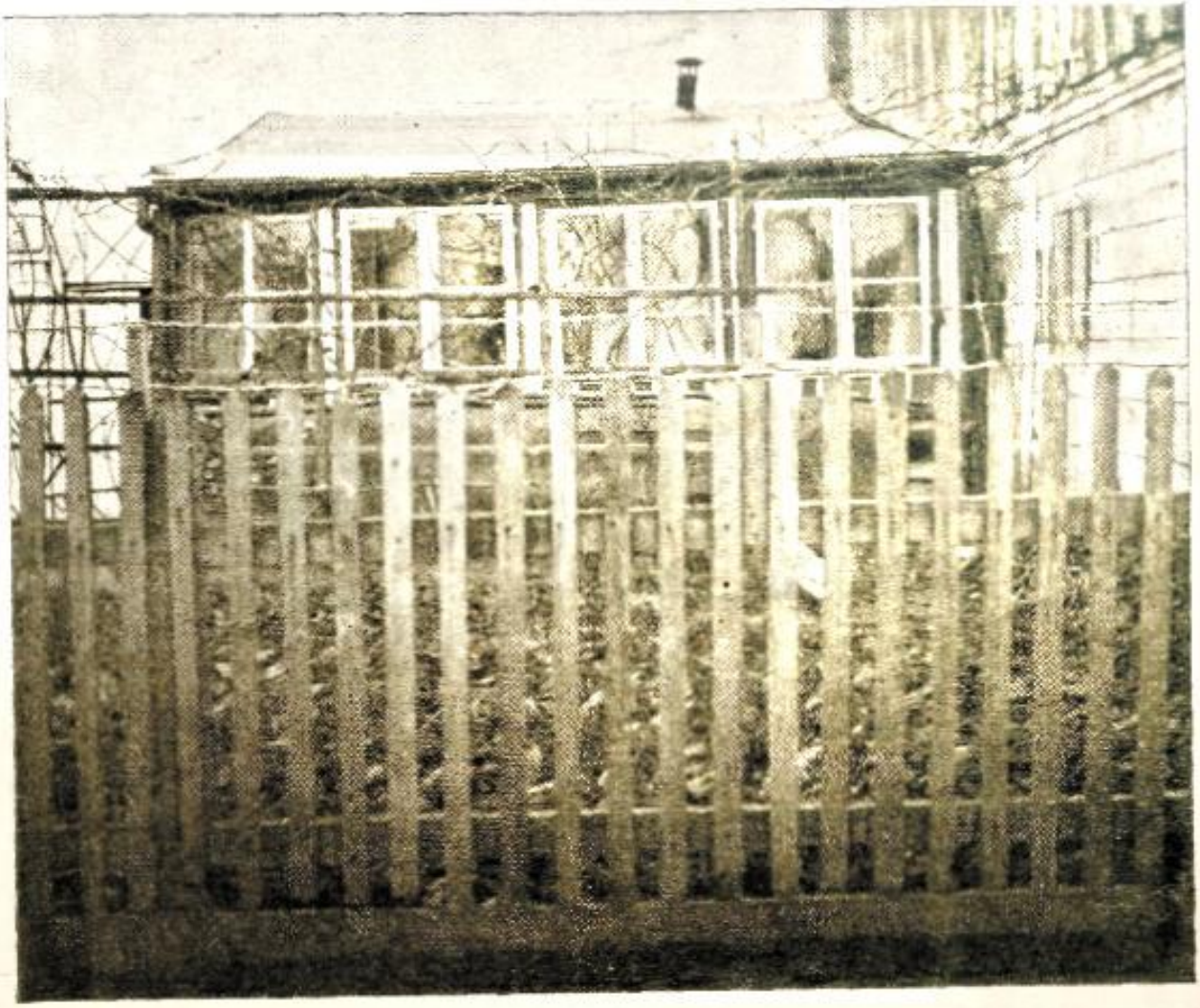

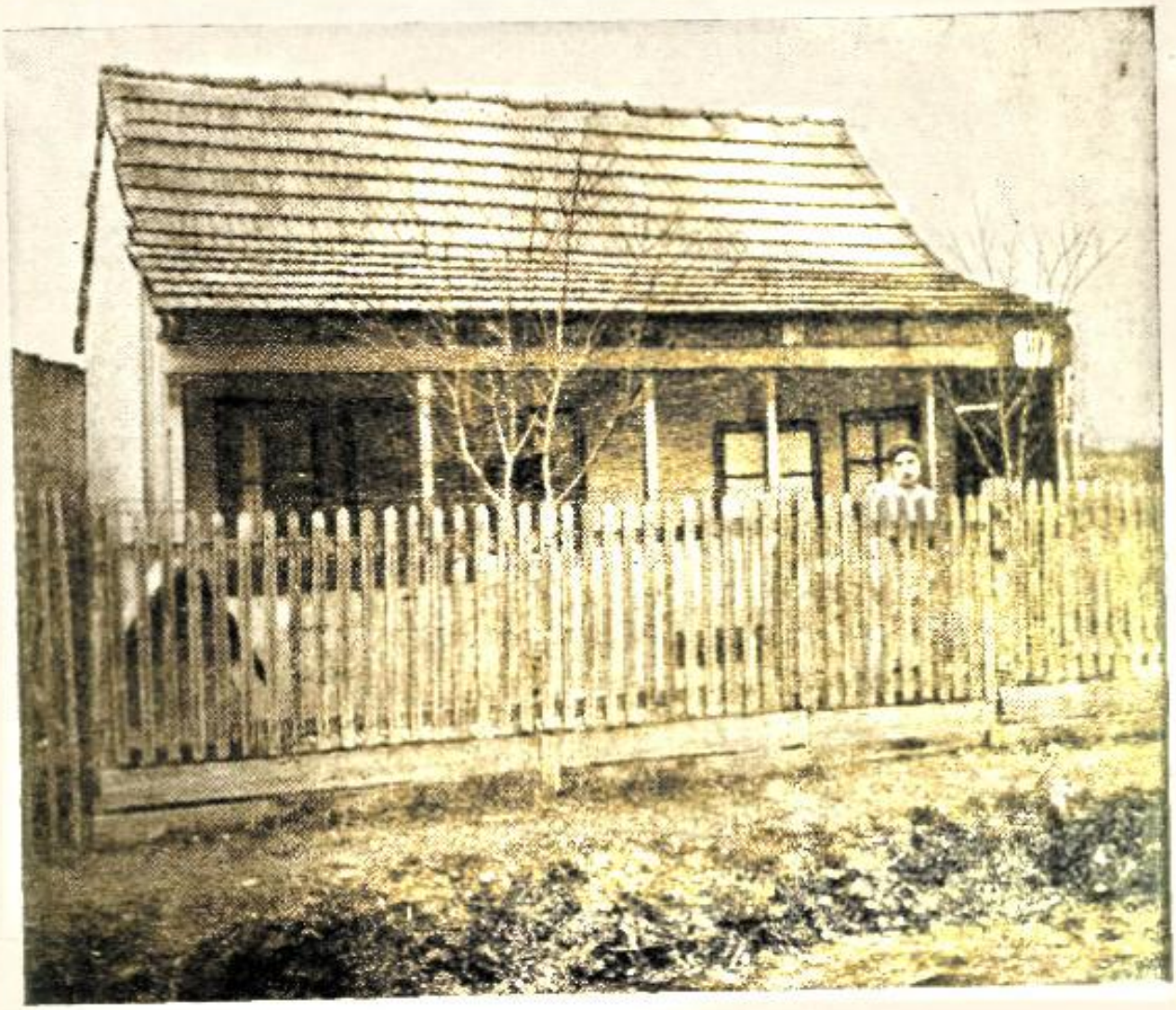

Staklene stijene i natkrite terase u primitivnoj formi kod radničkih nastamba gradske periferije

na pr. o obnovi Ilirskog kolegija u Loretu, Rim skoro odreda prihvaća, a njega samog imenuje najprije prizrenskim biskupom (31. svibnja 1624.), a zatim barskim nadbiskupom i konačno (1631.) upraviteljem Ugarske, Slavonije i Srbije. Pod kraj života piše on i drugo neobjelodanjeno veliko izvješće o svojoj administraturi (1633.). Umire u Skoplju 27. studenog 1634., gdje ga i pokopaše u gradskoj kapelici.

3. Jedva da je ikoji drugi pisac pred više stoljeća dao onako živ i plastičan relijef Bosne i Bošnjaka kao što je to učinio Masarechi. Ljepota ga je Bosne zatravila. Zato mu je opis Bosne jedna pjesma u prozi. Reljković pjeva o svom zavičaju:

Slavonijo, zemljo plemenita,
vele ti si lipa, uzorita,
nakićena zelenim gorama,
obaljana četirim vodama
na priliku zemaljskoga raja!

Masarechi slično piše o Bosni, »vrlo plemenitoj pokrajini«. On povlači paralelu između Bosne i Ugarske, kamo ubraja i Srijem i Slavoniju, ali u svemu daje prednost Bosni. »Bosna se mnogo razlikuje od Ugarske u pogledu podneblja i položaja: Ugarska je ravna, a Bosna puna brežuljaka i gora; Ugarska ima nezdrav zrak, a Bosna vrlo zdrav; u Ugarskoj osim rijeka malo ima žive vode i zato su svuda bunari, a u Bosni na svake pô milje udaraš na studeno vrelo; Ugarska, radi široke ravni nalik na morsku pučinu, malo užitka pruža gledaocu; Bosna opet sad se naborala u dražesne brežuljke, sad se spustila u duboke i mile doline, tako da puni dušu neizrecivim čarom. Ugarska je puna neprohodnih šuma, a Bosna zelenih brda, obraslih jelom i omorikom. Ukratko, Ugarska ravnica rađa ljudima troma duha, a Bosna vrlo oštra uma. Istina je, da je Ugarska po masnoći tla tako plodna, da i Bosnu potpomaže žitom. Ali zato Bosna ima tako sočnu travu, da je meso stoke neobično tečno. Ugarski su konji dobri u glavnom samo za vučenje kola, a bosanski za dobre jahače, samo ako se nađu onog rasta, kakav se traži; oni su naime obično maleni, kao i druga stoka po Bosni; a ljudi su naprotiv izvanredno stasiti i lijepi. Ugarska ima mnogo močvara i jezera, punih nezdrave ribe, a Bosna opet obilje potoka i rijeka, koje teku ispod gorskih vrhunaca i pune su pastrve i slasne ribe. Onaj dio Bosne, koji se pruža prema Jadranskom moru, najvećim je dijelom kamenit, a prema Ugarskoj obiluje ubavim gorama i humcima od zemlje, koji svojom dražesnom raznolikošću izazivaju zavist Ugarske, Vlaške i Moldavske i vežu im usta, da se ne ohole i dižu oči, da gledaju daleke krajeve kao što ih gleda sa svojih visokih brda ponosna gospođa, koju zovemo Bosnom. Iz nje su izašli toliki ljudi, znameniti i oružjem i duhom, koji su kao veziri i

paše upravo čudesno ravnali tiranskim turskim imperijem na štetu kršćanskog imena. Samo je Albanija bila družicom Bosni, davši svoj dio sličnog oruđa na propast kršćanskih država . . .«

Ipak u karakteru Bošnjaka nalazi prefrigani Arnaut i pokoju manje lijepu crtu. On Bošnjacima predbacuje ponešto hipokrizije i neiskrenosti. Bosanski katolici, veli on, pokazuju se dobrim, pobožnim i dosta poučenim u vjeri, ukratko boljim vjernicima nego u drugim balkanskim zemljama. Međutim u stvari oni se znaju pokazivati boljim, nego što doista jesu i znaju se prilagoditi vremenu. Jednom riječju imaju nešto hipokrizije. Ta se pogrješka još više očituje kod bosanskih muslimana, koji se puno više brinu nego ostali pripadnici islama, da se njihova dobra djela vide pred svim svijetom. — Tako papin izaslanik o starosjediocima Bosne. Da je o novijim doseljenicima govorio, palo bi još više čađi po svijetloj slici.

4. Ocrtavši ovako zanosno Bosnu ponosnu morao je vizitator o njoj dati i nešto statističkih podataka. Bosna se, veli, prostire od Novog Pazara do Hrvatske 15 dana u duljinu, i od Save do Dalmacije 8 dana u širinu, ostavljajući po strani prema moru Hercegovinu s Humom i Popovim poljem.

Stanovnici Bosne su po Masarechiju u većini muslimani, koji čine tri dijela stanovništva. Nadalje ima u Bosni 300.000 katolika, kojima treba pribrojiti još 10.000 s onu stranu Neretve. Pravoslavnih nema mnogo, jedva polovina od broja katolika (150.000). Katolici, pomiješani s muslimanima, stanuju osobito u brdskim krajevima Bosne. Malo je čisto katoličkih sela, gdje ne bi bio barem koji »Turčin«, a ima ih dosta gdje su sami muslimani.

Šta da reknemo na ove brojeve? Oni nijesu jaka strana Masarechijeva, kao ni mnogih drugih njemu suvremenih izvještaja. Po navedenom ključu imala bi Bosna u nešto širim granicama nego danas, ali bez znatnog dijela Hercegovine, 1,350.000 duša, dakle znatno više nego g. 1878. To je, dakako, nevjerojatna, da ne reknemo nemoguća stvar. — Nas zanima više relativni omjer snaga pojedinih konfesija. Ni tu Masarechi nije bio posebno sretan u ocjenjivanju. Vanjska slika Bosne bila je sigurno izrazito muslimanska. A takvo je o njoj vladalo mišljenje i na strani. Povrh toga prolazi Masarechi upravo najgušće i najkompaktnije naseljenim muslimanskim krajevima Bosne, onim oko Gradačca i Tuzle. Tako, a ne na temelju nekih brojaka stvara sebi iluziju o dvotrećinskoj muslimanskoj većini u Bosni. Uostalom, kad bi to bila istina, zar bi onda bilo moguće, da muslimani, primivši iza nesretnog Bečkog rata i srpskog ustanka masu bjegunaca iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od Budima, Pečuja i Beograda, ne čine u Bosni ni punih 40% u doba švabina ulaska u ove vulkanske zemlje?

Omjer katolika prema muslimanima izgledao je znatno drukčije nego ga crta Masarechi. Omjer katolika prema pravoslavnim kao 2:1 ne bi bio nemoguć, kad držimo na pameti, da su tada katolici zapremali prostrane predjele Bosne, koji su danas u većini pravoslavni, skoro bez ijedne katoličke župe. — I apsolutni broj katolika više je od oka ocijenjen nego li dobiven točnim pojedinačnim zbrajanjem. Masarechi i Pavlović dijametralno se razilaze u pogledu jakosti katoličkog življa. Pravo nema nijedan od njih. Istina tu leži u sredini. Pavlović misli, da teritorij franjevačke Bosne Srebreničke ima tek 30.000 katolika. Ako je on to ozbiljno mislio, kako i izgleda, a ne u brzini ispustio jednu ništicu, onda mu je račun evidentno kriv. On spominje u zemlji 101 župu (od tih 17 samostanskih). Dodamo li k tomu još bar dvadesetak župa svjetovnog klera, onda otpada na župu poprečno 230 duša. A mi znamo, da su po kasnijim izvješćima istog stoljeća skoro sve župe imale više od 1000 vjernika, a neke i po 4000 pa i 6000! — Tako su u pogledu brojaka izvješća XVII. stoljeća težak križ za historičara, jer i ona ponajtočnija imaju svoju Ahilovu petu.

Usput spominjemo, da Masarechi cijeni broj katolika u Bugarskoj na 8000, u Srbiji na 20.000, u Slavoniji, Srijemu i Južnoj Ugarskoj na 300.000. Sama Bosna sa svojih 300.000 činila je u ono vrijeme svakako maticu katoličanstva u Turskoj i njegov relativno najkompaktniji dio.

Imena župa i manastira saznajemo za g. 1623. iz Pavlovićeva spisa. U granicama današnje Bosne ležalo je od 17 samostana njih 10: Soli (Tuzla), Gradovrh (kraj Tuzle), Olovo, Srebrenica, Modriča, Sutiska, Fojnica, Kreševo, Visoko i Rama. Samo nekoliko godina ranije bilo je u provinciji 20 samostana, ali tri propadoše: Drašnice u Makarskom Primorju, Hoćim na obali Dunava i R a s t u o (nije jasno, treba li po današnjem čitati Rastovo ili možda Rasno) po svoj prilici u samoj Bosni. Ovo Rastovo, a tako i čitav niz drugih župa, ne znamo sa sigurnošću, gdje ih imamo danas tražiti, premda je tek 300 godina prohujalo od Masarechija do danas. Jedan od razloga tomu jest svakako i taj, da su 60 godina kasnije katolici listom napustili Bosnu i odnijeli sobom i neka stara imena sela, a došljaci ih onda drukčije nazvaše.

5. Znatnu važnost ima naš izvještaj i stoga, što u Bosni spominje i *treću kršćansku vjeru, koja se razlikuje i od katoličke i od pravoslavne.* On ih naziva »patarinima«. Ovi su opet u najbližem idejnom srodstvu s bugarskim pavlićanima, duhovnim potomcima Popa Bogomila, kojih je još početkom XVII. stoljeća bilo u Bugarskoj u dosta velikom broju. Ovo je srčika vizitatorova izvješća o njima. Držimo, da je u toj stvari Masarechi, kojeg je tek 100 godina dijelilo od prelaza bosanskih »krstjana« (a ne hristjana!) u masama na islam i koji je vje-

rojatno bio suvremenik još zadnjih ostataka tog prabosanskog krivovjerja, imao na licu mjesta malo sigurnije informacije, nego li ih ima 300 godina kasnije g. Glušac, vatreni branitelj teze o bitnoj istovjetnosti t. zv. patarenstva i srpskog pravoslavlja u Bosni.

Valja spomenuti, da nam i Masarechi pruža izvjesnih poteškoća govoreći o bosanskim hereticima. On se služi trostrukim vrelom u toj stvari, a to je sigurno i razlogom nejasnoći i, kako izgleda, izvjesnim manje točnim, tvrdnjama. On crpe svoje znanje o patarenima iz razgovora s bosanskim franjevcima, iz komparacije s bugarskim pavlićanima i konačno iz nekih historičara, osobito Sabelika i Volaterrana. Stoga će trebati velikog opreza, dok se provjeri, odakle je uzimao svoje pojedine navode, da tako razlučimo sigurno od nesigurnog, zrnje historijske istine od pljeve kasnijih dodataka i slobodnih kombinacija. Ono, što gore navedosmo, držimo, da je čuo u samoj Bosni, od naših ujaka po manastirima, i zato mu pripisujemo historijsku vrijednost.

Ovdje želimo posebno upozoriti na jednu stvar. Bosanski »krstjani« podržavali su izvjesne veze s braćom po vjeri, talijanskim patarenima i južnofrancuskim katarima. O tome svjedoče zapisnici s procesa protiv krivovjeraca u Sjevernoj Italiji u XIV. stoljeću. Masarechi međutim tvrdi i drugu stvar. Bugarski pavlićani, po njemu, bosanskim su patarenima dogmatski vrlo blizu. Nije tu samo sličnost u nauci, veli on, tu je i neko zajedničko podrijetlo. Vizitator misli, da su pavlićani potomci iseljenih heretika, koji dođoše iz Bosne, pa čak dijelom i iz Italije. Dok bi nam za ovu svoju tvrdnju Masarechi valjda ostao dužan dokaze, lagano bi nam naprotiv mogao dokazati ono, što je sam iz neposrednog iskustva doznao. Na kraju svog izlaganja o Bugarskoj postavlja on pitanje, zašto pavlićani, premda pozivani i nagovarani od istočnog klera, ne pređoše na pravoslavlje nego na katolicizam. To je zato, jer se kod njih dobro sačuvala predaja, da su bili nekad katoličke vjere; a to bi donekle upućivalo na njihovo podrijetlo sa Zapada. I zato oni odgovaraju pravoslavcima: »Mi smo od rimske vjere! Noi siamo dalla fede romana!« Tu izjavu smatra vizitator vrlo važnom, dok je kao jedinu na 45 strana donosi i na slavenskom jeziku.

Ovo mjesto kod Masarechija vrlo je zanimljivo i vrijedno, da se posebno prouči, kao i uopće pitanje odnošaja bugarskih pavlićana i bosanskih »krstjana«. Ta je stvar prošla skoro nezapažena, premda više originalnih izvještaja bugarskih biskupa XVII. stoljeća na Propagandu (na pr. onaj Petra Bogdana) govori, da pavlićani potječu dijelom iz Bosne. Što više, tvrde oni, izvjesne vjerske knjige pavlićana pisane su u Bosni i prenesene u Bugarsku. — Uspije li dokazati navedene tvrdnje, jasno je, da bi se pitanje bosanskih patarena snažno pomaklo napri-

jed. Sačuvane su obredne knjige pavlićana, a one su prvo vrelo poznavanja njihove religije. Obratno, u Bosni, svih tih knjiga nestade tokom stoljeća na najveću štetu historijskog istraživanja.

6. U daljnjem razlaganju razglaba Masarechi pitanje islamizacije Bosne. Tu je on skoro jedini među stotinama sličnih pisaca. Stoga je on posebno vrijedan, ali i neobično trijezan.

Kao prvi razlog prelaza na islam navodi Masarechi patarensku herezu. Bosanski »krstjani«, veli on, prešoše na islam, da sačuvaju svoju slobodu. Ali ni katolika tu nije manjkalo, opet s istog razloga. Njih su, doduše, u svoje vrijeme s patarenstva bili obratili franjevački misijonari. Međutim još su bile žive uspomene na patarensko podrijetlo i slaba poučenost u vjeri, pa se stoga lagano isturčiše.

Drugi razlog bio je strašni porez u krvi, koji je sultan uzimao od svojih kršćanskih podanika. »Svaki pet ili deset godina šalju Turci ljude (adžam-oglane) po svom carstvu, da izaberu mladiće i dovedu u Carigrad. Osobito ih se iz Bosne dovuče velik broj. I tako nekom zgodom izginuše u perzijskom ratu silni janjičari. Kad je to čuo sultan Sulejman, reče, da ga zato ništa ne boli glava, jer mu i onako bosanske kobile daju slične ždrebadi, koliko ih samo treba«.

Ovako Masarechi. Slično govore i drugi izvještaji XVI. i XVII. stoljeća iz Bosne i Slavonije. Fakti su evidentni i uzalud Bašagić pokušava protivno dokazati u svojoj Kratkoj uputi u prošlost B. i H. Priznaju to historičari Turske od Ricaut-a do Jorge. Još g. 1667. »dođoše Turci adžam-oglani t. j. katoličke djece lovitelji, poslani od svog cara, te mnogo njih odvedoše uz preveliki plač i jauk tužnih kršćana«. Strašan je to prizor, kako bi to lijepo rekla narodna pjesma:

U majci bi čedo zaplakalo,
Iz kamena suza b' udarila!

Zato nerijetko sakate roditelji svoje sinove, da ih spase od jenjičara. Vjerojatno je zato, a i radi sultanova harema, zaveden običaj, da se katolička djeca tetoviraju po rukama, prsima pa i čelu znakom križa. Nekako slično tako misli i Smičiklas (Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije, I. 74.).

Ova silom poturčena djeca postajala su kasnije najboljim širiteljima islama. Bilo je to obično indirektno, kako opaža Masarechi. Mnogi od njih postali bi kasnije čauši, age, sandžaci, paše, pa čak i veziri. Njihovi uspjesi i sjaj njihova života zablještio bi oči njhove rodbine po mizernim bosanskim kolibicama. Njihov primjer privukao bi mnoge na islam, da se riješi skrajnje tjelesne i duhovne bijede. I čitava su sela prelazila . . .

K svemu tomu treba dodati nesnosne poreze, progone i nedostatak svake slobode. Samo je musliman bio nosilac poli-

tičkih prava. Ostali su bili bijedna raja, jedna vrsta bolje stoke. Izlaz iz tog jadnog položaja bio je vrlo jednostavan: turčenje. I koje je čudo, da se to i događalo. — A ni svećenstvo u Bosni nije uvijek i u svemu bilo na visini. Bilo je i tu pospanih pastira, pa makar i u manjem broju, dok se većina herojski borila.

Tako nam vizitator tumači veliku množinu muslimanskog elementa u Bosni. Ovi bosanski muslimani, veli on, nijesu samo potomci patarena. Puno ih je prešlo direktno s katolicizma.

Masarechi nam spominje takav jedan slučaj: »Rečeno mi je, da je prošlih godina u okolici Sutiske (dodaj: i Visokog!) otpalo od kršćanske vjere nekih šest ili sedam tisuća katolika . . .«

Izvanredno važna stvar! Velik dio muslimana visočkog, a valjda dijelom i zeničkog kotara, prestupili su više godina prije Masarechijeve vizitacije (1623.) izravno iz katoličke vjere u muslimansku. — Držim, da su Masarechijeve informacije bile pouzdane. Uostalom, indirektno ih potvrđuju i razni drugi dokumenti. O tom ću, ako Bog da, napisati do zgode i poseban članak. Tako bi u pogledu velike apostazije oko Visokog stare franjevačke kronike po prvi put dobile potvrdu iz jednog rimskog dokumenta. Tako bismo lakše razumjeli, kako je val otpada cijelog jednog kraja mogao čak zahvatiti i obitelj jednog bosanskog biskupa i jednog provincijala XVII. stoljeća. Ne spominje se uzalud, da je biskup od Drivasta fra Jerolim Lučić iz Brgula imao tri rođena brata muslimana: Aliju, Behrema i Pervana, i da su se pomiješale mitre i turbani. . .

Još jednu dosad nepotvrđenu vijest potvrđuje Masarechi. I on, kao i kronika fra Nikole Lašvanina, govori o velikoj pogibiji kršćanskog plemstva u Bosni, koje se ne htjede poturčiti. Doduše, svaki je stavlja u drugo vrijeme, ali je sam događaj, kojeg priznaju Prelog i Batinić, očito isti (»grandissima strage dei baroni). Za nas je ovo pripovijedanje samo dokaz, da je Masarechi svoje vijesti o Bosni crpio najviše iz razgovora, vođenih u franjevačkim samostanima. A ta konstatacija sigurno nije beznačajna.

7. U cijelom Masarechijevu izvješću najviše žalim na jednu stvar: Masarechi nije prošao cijele zemlje. Obišao je samo tri manastira i dopro najdalje do Olova. I zato smo mi ostali prikraćeni za mnogu dragocjenu vijest, koju inače drugi nijesu običavali ni zapaziti, a kamo li napisati.

Vizitator je imao najbolju volju, da prokrstari cijelom Bosnom. Zato je došao do Olova, da se o daljnjoj vizitaciji dogovori s provincijalom. Međutim upravo tu zape sve. Provincijal i neki drugi odlični franjevci počeše mu dokazivati (pa i pismeno) da bi radi daljnje vizite mogli doći u opasnost života i vizitator i fratri. Neki su dapače tražili, da ide sam pred turske

vlasti i najavi im svrhu svoga puta, da se zapiše u službene knjige. To vizitator nije htio, »jer bi to bio očit znak, da je došao kao uhoda zemlje i izložio bi se smrtnoj pogibli«. Sam Masarechi, koji je dotle već bio prošao 120 turskih mjesta, pa i onih blizu granice, nije puno vjerovao navedenim razlozima, jer veli: »Držim, da bi oni već našli načina, da me provedu po svoj zemlji, samo kad bi im vizita bila po volji«. Tako se Masarechi vrati s pô puta prošavši još uvijek bolje od izvjesnih drugih vizitatora, vraćenih sa same granice turskog carstva. A mi na žalost ne doznadosmo dosta toga o Bosni, što bismo inače bili doznali.

Prostor ne dozvoljava, da iscrpim sav Masarechijev izvještaj. Koga bude zanimalo, moći će ga u originalu čitati u Starinama Jugoslavenske Akademije. A nama neka bude dozvoljeno navesti riječi vizitatorove, kojim on dokumentira istinitost svoje relacije:

»Nastojao sam iz dva razloga, da se, koliko je god moguće, ne odalečim od istine: prvo, jer bi bilo protiv savjesti reći štogod neistinito, osobito u stvarima, koje se tiču vjere; drugo jer sam brižno nastojao, da sve točno saznam i izvijestim po istini s obzirom na svoju čast i na čast onih, kojim referiram. I zato nijesam štedio nikakva truda ni troška kroz cijelu godinu dana, što sam naokolo obilazio, ne zaustavljajući se nigdje dulje od tri dana i trpeći mnoge nezgode i bolesti u službi Crkve Božje i u izvođenju zapovjedi Svete Stolice. . .«

Krunoslav Draganović